

A BARÁTSÁG

(Sulyok Elemér OSB)

„Aki a barátságban marad,
az Istenben marad,
és Isten őbenne”

Rievaulx-i Elréd, XI. századi ciszterci apát

Az embernek, mióta ember, a barátság egyszerre ajándéka és igénye. A szó hallatán szinte egy billentésre tudatosulnak bennünk archetípusok, mint Castor és Pollux a mitológiából, Akhilleusz és Patroklosz az Iliászból, vagy történeti személyek kapcsolatai, mint a XIX. század magyar világából Széchenyié és Wesselényié, Aranyé és Petőfié. Sokan vallják: a barátság lényege magából a történetéből tárulkozik elénk szövevényes, nehezen feltérképezhető mivoltában. Mi most e tanulmányban az ó- és újszövetségi hagyomány vizsgálatára szorítkozunk, és belőle próbálunk néhány következtetést leszűrni

I.

Az 1Sám szerzője, miután tudósít Dávid Góliát felett aratott nem mindennapi győzelméről, rögvest arról beszél, hogy Saul fiában, „Jonatán lelkében fölébredt a vonzalom Dávid lelke iránt, s Jonatán úgy megszerette, mint saját magát. Saul pedig magához vette azon a napon és nem engedte többé vissza az apjához. Jonatán szövetséget kötött Dáviddal, mivel úgy szerette, mint saját magát. Jonatán levette köntösét, ami rajta volt, és Dávidnak adta. Ugyanígy a harci felszerelését is, még a kardját, íját és övét is” (18, 1–4). Így kezdődik az Ószövetség egyik legszebb és legemlékezetesebb barátságának története. Az idézett sorokból egyértelműen kitetszik, a kapcsolatot Jonatán kezdeményezte. Hogy azután Dávid miként fogadta, az homályban marad, bár később (2Sám 1.f.) kiderül: a vonzalom kölcsönös volt. Dávidot különben az ún. deuteronomista történetírás kedvező színekben tünteti föl – szeretnivaló tulajdonságokkal felruházva –, olyasvalakinek, aki egy csapásra rabul ejti az embereket, akivel „vele van az Úr” (1Sám 16,18; 17,37). Arra is érdemes felfigyelni, hogy Jonatán hirtelen támadt rokonszenvét ünnepélyes „szövetség” pecsételi meg, mely minden bizonnyal Jahve színe előtt kultikus formában rögződött. Jonatán ruháit, fegyvereit is átadja a pásztorbojtár Dávidnak, s ez többet jelent egy királyfi nagyvonalú gesztusánál; már-már a

megsejtett „alteregó” megvallása. Kiváltképp a költős odaajándékozása figyelemre méltó, mivel lévén a ruha az ember legszemélyesebb tartozéka, a személy „része”, Jonatán önátadását jelképezi. A szövegben nem véletlenül fordul elő kétszer is a „saját magát” (kenapshó) kifejezés (vö. H. W. Hertzberg: Die Bücher Josua, Richter, Ruth; Göttingen, 1969. 4. kiad. 123–24.). A téma és a hely szűke nem engedi meg, hogy az utóbbi gondolatnál elidőzzünk; csupán jelzésül említjük, a személy és a ruha bensőséges, szimbolikus összefüggése gazdagon bomlik ki az Újszövetségben (pl. Kol 3,9 sk.: „Vessétek le a régi embert szokásaival együtt, és öltsetek föl az újat, aki állandóan megújul Teremtőjének képmására a teljes megismerésig”, vagy Jel 7,14: „Ezek... ruhájukat fehérre mosták a Bárány vérében”). S tovább él a szerzetesi hagyományokban, vagy szekularizált formában az egyenruha eszmei, nemzeti stb. azonosságot reprezentáló igényében, mely egyszerűre jelent elkülönülést másoktól és védettséget egymás között.

Ám Jonatán és Dávid barátsága korántsem volt akadálytalan. A krónikás, bő teret engedve epikus hajlamának, részletesen tudósít az ifjú Dávid és az öregedő Saul konfliktusáról (1Sám 19–20. f.). A tehetséges és puritán Saul minden erénye ellenére a féltékenység „otellói” gyötrelmeitől kínozva üldözi a vetélytársnak vélt Dávidot, aki menekülni kényszerül királyának kiszámíthatatlan és egyre betegbb szeszélyei elől. Ebben a kiélezett helyzetben Jonatán, aki csatatereken bizonyította hősiességét (vö. 1Sám 13,19–22), megpróbál békességet teremteni apja és barátja között. Malomkövek közt őrlődik, mert tiszteli apját, és „szíve mélyéből szereti” Dávidot (1Sám 20,17). A történet megsejteti: a barátság ereje a serdülő-, illetve ifjúkorban erősebb lehet az apa–fiú kapcsolatnál. A fiú inkább hajlandó vállalni az apa haragját, mintsem megalkudni. A Dávid mellett kiálló barát maga ellen lobbantja Saul indulatát: „Te elvetemült fiú! Azt hiszed, nem tudom, mennyire ragaszkodol – szégyenedre és anyád méhének szégyenére – Izáj fiához? Ameddig Izáj fia a földön él, addig sem te, sem királyságod nincs biztonságban. Küldj hát érte és hozasd ide, mert halál fia!” (1Sám 20,30–31). De baráti nagylelkűség dolgában Dávid sem marad el Jonatán mögött. Amikor hírül veszi Saul és Jonatán elestét a Gilboa lejtőjén, barátját megrendítő szavakkal siratja el: „Halálod mély gyászba borít, Jonatán, szívem bánkódik miattad, testvérem, Jonatán. Jobban szerettelek mindenkinél, igen, barátságod több volt nekem az asszonyok szerelménél” (2Sám1, 25b–26). A Szentírás utóbbi mondatával kapcsolatban meg kell említenünk, hogy a héber nyelvnek nincs lehetősége a szeretet finom jelentésárnyalatainak érzékeltetésére. Ugyanazzal az igével ('aheb') fejezi ki a nemek egymás iránti vonzalmát, mint az emberek vérségi vagy lelki rokonságát (Vö. Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament, Theologischer Verlag Rolf Brockhaus, Wuppertal, 3. kiad., 1972, 'agapao' szócikk).

Eszünkbe juthat Márai Sándor egy barátság történetéről írt regényének néhány sora: „A barátság szigorú emberi törvény. A régi világban ez volt a legerősebb törvény,

erre épültek fel nagy műveltségek jogrendszerei. Az indulaton, az önzésen túl élt ez a törvény az emberi szívekben, a barátság törvénye. S erősebb volt, mint a szenvedély, mely a férfiakat és nőket reménytelen indulattal egymás felé hajtja, a barátságot nem érthette csalódás, mert nem akart a másiktól semmit, a barátot meg lehet ölni, de a barátságot, mely a gyermekkorban szövődött két ember között, talán még a halál sem öli meg: emléke tovább él az emberek öntudatában, mint egy néma hőstett emléke. S csakugyan, az is, hőstett, a szó végzetes és csendes értelmében, tehát szabályák és török csattogtatása nélkül, hőstett, mint minden emberi magatartás, mely önzetlen." (A gyertyák csonkig égnek, Akadémiai és Helikon Kiadó, 1990.84.).

Dávid és Jonatán barátságát az egyházatyák gyakran taglalták írásaikban, és szívesen állították példaként olvasóik elé. A XI. században élt ciszterci apát, rievaulx-i Elréd szinte elragadtatott szavakkal méltatja kapcsolatukat: „Hol találsz olyan embert, akinek a barátja tisztességére nagyobb gondja volna, mint a magáéra? De íme, Jonatán legyőzi az emberi természet gyöngeségét, megveti a dicsőséget és a hatalmat. Drágább neki a barátja becsülete, mint a magáé. Te leszel a király Izrael fölött – mondja neki –, s én csak a második leszek teutánad. Ez az igazi, tökéletes, állhatatos, örök barátság. Sem irigység, sem gyanakvás, sem féltékenység nem árthat neki, még a legsúlyosabb kísértésekben sem bukik el, még a leghevesebb ostromokat is állja. Az ilyen barátságot még a legpiszkosabb rágalom sem szennyezhetik be. Áll rendületlenül, megingathatatlanul még a legalacsonyabb rendű gúnyolódások viharaiban is. Menj és te is hasonlóképpen cselekedjél. (Lk 10,37).” (A lelki barátságról, Miskolc, 1943, 97.; Henkey-Hönig Károly fordításában.).

Az ember mindig keresi a tapasztalások zavaró sokféleségében a rendet és törvényszerűséget. Így akar boldogulni a világban és emberi kapcsolataiban. Feladhatatlan vállalkozása, hogy kézbe vegye sorsát. És amit kipróbál, azt ősidők óta igyekszik szavakba foglalva, mondatokba tárolva mind a maga, mind a következő nemzedék számára megőrizni. Következésképpen gazdag bölcsességi irodalom bontakozott ki az egész Közel-Keleten, melynek középpontjában a sajátos történeti föltételeitől független ember áll. Ennek az irodalomnak nemzetközi jellege volt, s gondolatai az ún. mondások formájában szabadon áramolhattak a változékony államhatárokon keresztül.

Izraelben elsősorban a királyság intézményének átvételével és meghonosodásával kap erőre a bölcsesség művelése. A királyi udvarban nélkülözhetetlen eszközévé válik a hivatalnokok, diplomaták képzésének. Bár szűkebb, előkelőbb réteghez szól, mégis az iskolás tananyagon áttetszik a széles körű, általános emberi érdeklődés. Úgy is mondhatnánk, e műfajnak az egyszerű hétköznapi élet a közege, a „senki földje”, melyet sem a kultusz, sem a törvény nem szabályoz kifejezetten.

Ilyen kultusz és törvény közé eső terület pedig bőven akadt. Gondolhatunk a külvilággal az embertársakkal fennálló kapcsolatokra.

Persze arról sem feledkezhetünk meg, hogy az ókori ember szemléletében a bölcsesség sohasem pusztán emberi. Az ő világa ugyanis nem vegytiszta profán valóság. A benne felfedezett rend és törvényszerűség egyszersmind isteni rend és törvényszerűség. S ezt a rendet – mindenekelőtt Izraelben, az erősen etikai jellegű Jahve-hit hatása alatt – kezdettől fogva etikainak és vallásosnak értelmezték. Így a mondások, „masal”-ok bölcsessége kevésbé antropocentrikus és racionalista, mint korábban gondolták, vagy gondoljuk ma – olvasás közben. Izraelben a prófétai szó mint fentről jövő „vertikális” kinyilatkoztatás mellett a bölcsesség fokozatosan a „horizontális” kinyilatkoztatás rangjára emelkedett, amely a természet, a történelem és az emberi élet vizsgálatával Isten akaratát fürkészi. A Jahve-hit Istennek a történelemben végbevitt tetteiből táplálkozik, a bölcsességi mondásgyűjtemény viszont Izrael „philosophia perennis”-évé vált. Amikor tehát e könyvekben a barátságról olvasunk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezt a mienkétől távolabb eső értelmezési mezőt.

A Sirák fia könyvében (6,5–17) olvassuk:

*„A szép, szelíd beszéd sok barátot szerez,
a jóakaró nyelvnek szépen felelgetnek.
Sokan legyenek, akik békén élnek veled,
de ezer közül csak egy adjon tanácsokat.
Ha barátot szerzel, tedd előbb próbára,
ne légy bizalmasa túlságosan gyorsan.
Mert akad barát, aki elfordul a széllal,
és ha bajba kerülsz, nem tart ki melletted.
Van olyan barát, aki ellenséggé válik,
s kettőtök vitáját rögtön dobra veri.
Van, aki asztalodnál ülve jó barátod,
de balsorsod napján sehol sem találod.
Amíg szerencséd van, sorstársnak tekint,
s házad népe előtt megjátssza az urat.
Ellenséged lesz, ha sorsod rosszra fordul,
és (hogya keresed), elbújik előled.
Ellenségeidtől tartsd magad távol,
és barátaiddal szemben légy óvatos.
A hűséges barát erős támaszod,
vagyont talál, aki ilyen baráttra szert tesz.
A hű barátnak egyszerűen nincsen ára,
nincsen, ami vele értékben fölérne,
Mint az élet balzsama, olyan a jó barát;*

*akik az Urat félik, találhatnak ilyet.
Aki az Urat féli, abból jó barát lesz,
mert amilyen ő maga, olyan a barátja is.”*

A hű barátnek egyszerűen nincsen ára...” Majd valamivel később: „Semmi pénzért ne add el a barátodat, még színaranyért se igaz testvéredet” (7,18) – mondja Sirák fia. Az igaz barátságot a legnagyobb kincsek között tartja számon az ókori ember. Joggal, hiszen az ezer oldalról veszélyeztetett életben „A barát mindig szeretetről tesz tanúságot, de szorult helyzetben testvérnek bizonyul” (Péld. 17,17). Csak a barátokkal koszorúzott élet válik biztonságossá és teljessé, miként erről a Zsoltárok könyvének egy tündöklő miniatűrje, a 133. tanúskodik. „Nézzétek, milyen kedves és jó, ha egyetértésben élnek a testvérek!” A testvéri közösség, a baráti kötelék Isten ajándéka, áldása. „Olyan..., mint a drága olaj a fejen, amely lecsordul a szakállra, lecsordul Áron szakállára... Olyan..., mint a harmat a Hermonon, mint a Sionra lehulló harmatcsepp.”

A barátság Isten áldása. A Bibliában az áldás összetartás, az átok meg szétesés. Ha Isten megáldja az embert, akkor felkínálja neki az élet teljességét, a boldogságot, az erőt, a termékenységet, a gyümölcsöző életet. Az áldás fontos kulcsszó a biblikus teológiában, bár gyakran félvállról vettük. A figyelem többnyire Isten szabadító tevékenységére irányul. A szabadítás egy-egy személyt, csoportot érintő önhatalmú kiválasztás, az áldás viszont mindeneket illető, általános érvényű ajándék, kivált az ún. papi hagyományban. Azt fejezi ki, hogy Isten mint Teremtő minden ember javára tevékenykedik. Áldása nem az üdvtörténet rendkívüli eseményeiben mutatkozik meg, hanem a mindennapi életben, a termékenységben, a növekedésben, a békességben, a barátságban, az élet kiteljesedésében. (Vö. C. Westermann: *Blessing in the Bible and in the Life of the Church*, Philadelphia, 1978.)

Ha a barátság szinte észrevétlenül és nélkülözhetetlenül van jelen a hétköznapokban, akkor erejét és állhatatosságát nem a pillanat, hanem az élet szemszögéből lehet felmérni. „Régi barátodat ne hagyd el hűtlenül, mert hisz az új barát meg sem közelíti. Az új barát új bor, de úgy élvezed, ha régi” – tanácsolja Sirák fia (9,10). Az ószövetségi bölcs azonban tudja, a legszemélyesebb kapcsolatok sem mentesek a feszültségektől, indulatoktól. E válságos helyzetekben két lábbal a földön járva ajánlja a képmutatás helyett az őszinteséget: „A nyilvános korholás többet ér, mint a szeretet, amelyet eltitkolnak. Jó szívvel adja a verést, aki szeret, ám az ellenség csókja veszedelmes” (Péld 26,5 sk). A hűséges barátság sokat kibír, mert gyökérzete az ember meg-megingó természeténél mélyebb rétegben kapaszkodik, az Úr félelmében: „Mint az élet balzsama, olyan a jó barát;

akik az Urat félik, találhatnak ilyet. Aki az Urat féli, abból jó barát lesz, mert amilyen ő maga, olyan a barátja is” (Sir 6,16 sk).

Az intelmekben a barátság fonákja is bemutatkozik. A legtöbbször a bölcsességi irodalomnak egyik legkedveltebb témájával: a gazdagsággal – szegénységgel, sikerrel – kudarccal kapcsolatban. A fogság előtt a naivabb szemlélet úgy tartotta: a gazdagság feltétlen keze Isten jóindulatának, míg a szegénység fenyítő jobbjának bizonyítéka (vö. Jób és barátai vitái). A fogság utáni időkben azonban kétségessé válik ez a sommás szentencia. Az élet ugyanis sokszor mintha épp az ellenkezőjét igazolná: az istenfélő koldusbotra juthat, az istentelen pedig gáncstalanul boldogulhat. A vagyonosok és nincstelenek ellentétes töltésű erőterében aztán az interperszonális kapcsolatok összekuszálódhatnak. Képmutatásra, hízeltésre, hazugságra adhatnak okot. Térdre kényszeríthetik a szűkölködőt, megroppanthatják a kiszolgáltatott gerincét.

Sok szó esik minderről az Ószövetségben. „A szegényt gyűlöli még a barátja is, a gazdagnak sok a jó barátja” (Péld 14,20). Tucatjával idézhetünk hasonló panaszokat a Zsoltárok könyvéből, közelebről az ún. panaszdalokból. „Barátaim, rokonaim elfordulnak nyomorúságomtól, s akik közel voltak, távol maradnak tőlem” (Zsolt 38,12). „Ha csak ellenségem gyalázna, azt még elviselném. Ha csak az fordulna ellenem, aki gyűlöl, elbújnék előle. De te voltál az, aki társam vagy, te lettél ellenségem, akiben megbíztam, akivel az Isten házában bensőséges barátságra léptem. Eméssze meg őket a nyugtalanság” (Zsolt 55,13 sk). „Barátomat, bizalmasomat elidegenítetted: már csak a sötétség ölel körül” (Zsolt 88, 18). „Szeretetem jutalmául váddal illetnek, én azonban imádkozom. A jót rosszal viszonzozzák, szeretetemet gyűlölettel” (Zsolt 109,4 sk). A Jób könyvéből az előbbieket mellé kívánkozik: „Menekülnek tőlem, akikkel barátkoztam, akiket szerettem, ellenséggé lettek” (19,19). Vagy ismét belelapozva a Zsoltárok könyvébe: „Még a barátom is, akiben megbíztam, aki együtt ette kenyeremet velem, az is ellenem emelte a sarkát” (41,18). Csalódás és kiábrándulás szól e sorokból.

Az Ószövetség emberi kapcsolatokkal foglalkozó gnómáinak szellemi háttérében ott áll Jahve, Izrael szövetségese, aki forrása és példája az emberi barátságnak. A történeti könyvekben Isten az ember barátjaként mutatkozik be. Jahve Szodoma és Gomorra elpusztítása előtt úgy beszél Ábrahámmal, mint aki jóindulatában kész elmenni a végsőkéig. Ábrahám pedig úgy alkudja le az ötvennek „kikiáltott” igazat tízre, miként bizalmi alapon a keleti ember az állatvásáron tárgyal (vö. Ter 18,17–33). A Kivonulás könyvéből arról szerzünk tudomást, hogy „Az Úr szemtől szembe beszélt Mózesnek, ahogy az ember a barátjával beszél” (33,11). A próféták közül Ámosz hasonlóképpen vall: „Valóban, az Isten, az Úr nem tesz semmit anélkül, hogy szándékát el ne árulná a prófétáknak” (3,7). Izajásnál Jahve baráti hűséggel szól Izraelhez, de szavaiból az izraelita is érthet: „És te, Izrael, én szolgám ó,

Jákob, akit kiválasztottam barátomnak, Ábrahám ivadéka. Te, akit a föld határaitól hoztalak elő, és a világ végéről hívtalak meg, te, akihez így szóltam: Szolgám vagy, kiválasztottalak, ezért nem vetlek el: Ne félj, mert veled vagyok, ne csüggedj, mert én vagyok a te Istened! Megerősítelek, megsegítelek, és felkarol győzelmes jobbam” (41,8–10).

II.

Jahve, aki úgy nyilatkoztatta ki magát, mint „veled és érted vagyok” (Kiv 3,13–15), Jézus Krisztusban végérvényesen „emberbarát”-nak bizonyult. „Amikor azonban üdvözítő Istenünk kinyilvánította jóságát és emberszeretetét, megmentett minket” (Tit 3,4). Jézus mint ember megosztotta velünk a születést és a halált, valamint a közénk illeszkedő emberi kapcsolatok hálózatát.

Jézus „tizenkettőt választott ki, hogy társai legyenek, s hogy elküldje őket hirdetni az evangéliumot” (Mk 3,14). Ezen összegző kijelentés előtt az evangelista előkelő helyen, Jézus működésének elején tudósít az első négy tanítvány, Simon és András, Jakab és János meghívásáról (vö. 16–20). Jézus rájuk tekintett és megszólította őket. Nem tudjuk, mi ment végbe a két testvérpár belső világában. Csak egy semmitmondó „tüstént” határozóból és abból a „meggondolatlanságból”, hogy feleséget és idős apát hagynak maguk mögött, merünk arra gondolni: sorsfordító rokonszenv ébredt bennük Jézus iránt. Olyan teherbírású szeretet, melynek erejéből, sok-sok értetlenkedésük ellenére, megoszthatták Mesterük sorsát. Jézus e baráti ragaszkodást értékeli, s elismeri a hűséget: „Ti kitartottatok velem megpróbáltatásaimban”, majd jutalmul megígéri nekik: „ezért nektek adom az országot, mint ahogy Atyám nekem adta, hogy majd asztalomnál egyetek és igyatok országomban, és trónon ülve ítélkezzetek Izrael tizenkét törzse fölött” (Lk 22,28–31).

A tanítványok megosztották Jézus sorsát, Jézus viszont megosztotta velük Atyja titkait: „Nem nevezlek többé szolgának benneteket, mert a szolga nem tudja, mit tesz ura. Barátaimnak mondalak benneteket, mert amit hallottam Atyámtól, azt mind tudtul adtam nektek” (Jn 15,15). A szolga és barát ellentétét a Biblia szövegösszefüggésében nem volna szerencsés kiélezní, hiszen a próféták éppúgy, mint a keresztények önmagukat mindig is szolgának tekintették. Pál „Krisztus Jézus szolgája”-nak mondja magát a Római levélben (1,1), de a Galatákhöz írt levélben azt írja: a keresztény „nem rabszolga többé, hanem fiú” (4,7). Az Újszövetség gondolatvilágában, úgy látszik, a keresztény ember szolga az elvégzendő küldetés szemszögéből, az Istennel fennálló intim kapcsolat szempontjából viszont több, mint szolga. Jézus búcsúbeszédében a tanítványok azáltal emelkednek ki a szolgák sorából, hogy Jézus beavatja őket az Atyától kapott titkokba. Jézus szavainak és tetteinek egybevágósága alapján joggal gondolhatunk

arra, hogy amiként övéit halálával tette szeretteivé, azonképpen az Atya titkairól mondott szavaival fejezte ki övéi iránt érzett szeretetét.

Persze az élet változékony helyzeteiben nagyon emberi módon is ki tudta fejezni rokonszenvét. Ha úgy adódott, akár humorral fűszerezve is. A lobbanékony vérmérsékletű Zebedeus-fiakat, Jánost és Jakabot, akik a barátságtalan szamaritánusokra legszívesebben az istennyilát hívták volna le (vö. Lk 9,54), Jézus kedveskedő iróniával „Boanergesznek, vagyis mennydörgés fiainak” (Mk 3,17) nevezte el. Az ember természetét kifejező beszédes nevek nemcsak a gyakori találkozásból származó tárgyilagos ismeretről vallanak, hanem a közelség vagy távolság, a rokonszenv vagy ellenszenv hőfokáról is árulkodnak.

Jézusnak a tanítványi körön kívül szintén akadtak barátai. János evangéliumából tudjuk, hogy szerette Lázárt és testvéreit, Máriát és Mártát. Ha úton volt Jeruzsálem felé, akkor, úgy tetszik, Betániában szállt meg. És ha Betániában, akkor Lázáréknál. Barátja halálhíréről értesülve Jézus „lelke mélyéig megrendült” (Jn 11,33) és „könnyekre fakadt” (Jn 11,35). Ám János az emlékképet teológiai szándékkal karolja fel, és Lázárt, akit az Úr szeretett, mindazoknak, vagyis a keresztényeknek a képviselőjévé lépteti elő, akiket Jézus szeret. Az utóbbi feltételezést támogatná a Jn 11,11 és a 3Jn 15 összevetése. Az előbbi versben Lázáról mint „a mi barátunk”-ról (philos), az utóbbiban pedig a keresztények jelentésű „barátaink”-ról (philoí) esik szó. A két textus egybecsengése azt sugallja: amint Jézus visszaadja az életet a szeretett Lázárnak, úgy fog életet ajándékozni a szeretett keresztényeknek is (vö. R.E. Brown: *The Gospel According to John I-XII, The Ankor Bible*,431.).

Lázáron kívül a János-evangéliumban másvalaki is szerepel, akit a szerző a „szeretett” jelzővel illet. Mivel a tanítványnak nincsen neve, ezért kiléte találgatásokra adott alkalmat. R.E. Brown imént idézett kommentárjának kitűnő tanulmányában (XCII-XCVIII. o.) alapos összefoglalását adja a különböző, eddig napvilágot látott feltevéseknek. Közülük az egyik nemcsak érdeklődésünkre tarthat igényt, hanem talán arra a többször elhangzó kérdésre is választ adhat: hogyan szerethette Jézus egyik tanítványát jobban, mint a többit. E hipotézis szerint a szeretett tanítvány Zebedeus fia János, aki valószínűleg Jézus rokona. A Jn 19,25 alapján elképzelhető, hogy édesanyja Szalóme, Jézus édesanyjának testvére. Ha viszont János Mária unokaöccse, akkor ez a rokonsági kapcsolat megmagyarázná, miért bízta Jézus Máriát, édesanyját Jánosra (vö. 19,25–27). Az evangélium szerint Jézusnak voltak rokonai („testvérei”), akik nem hittek benne (vö. Jn 7,5), és voltak, akik a tizenkettő tagjai voltak. Az unokatestvéri és tanítványi kapcsolat okot adhatott arra, hogy Jézust különösen meleg baráti szálak fűzzék Jánoshoz.

De akikkel Jézus életútján találkozott, nem mind lettek „barátai”. Amikor a gazdag ifjúval beszélgetett, aki kora gyermekkorától megtartotta a parancsokat, Jézus „ránézett és megszerette őt” (Mk 10,21). Tekintetével és szeretetével a törvény zárt rendszere fölé új égboltot nyitott: „Menj, add el, amid van, és árát oszd szét a szegények közt, így kincsed lesz a mennyben. Azután jöjj...” (Mk 10,21). Ám e szavak nem az ifjú „teljesítményét” dicsérik, nem is a dekalógus mércéjét kívánják egy szinttel „tizenegyedik” parancsként megemelni, mely bravúros mutatványra ösztökélne, hanem a legszemélyesebb meghívást jelzik. A Jézussal való barátság ugyanis feltétlen csatlakozást igényel. Azaz a hangsúly a követésre hívó szóra esik, a szeretet azonnali megvalósítására.

Azok sem maradtak mind hűségesek Jézushoz, akiket tanítványainak hívott meg. Hogy a tizenkettő közé szólított Júdás „első szereteté”-n mikor keletkeztek hajszáltrepedések, nem tudjuk. Talán már a galileai krízis idején, a kenyérszaporításkor, amikor szembesülnie kellett azzal, hogy Mestere nem a maga népe képére faragott „király”-Messiás (vö. Jn 6,70 sk), hanem valaki egészen más. Júdás lélekben egyre messzebb kerülve Jézustól, ugyanakkor testben közel maradva hozzá, a Getszemáni kertben kiszolgáltatta őt ellenfeleinek. „Barátom, miért jöttél?” – kérdi Jézus. A görög szövegben nem az egyértelmű „philos” (barát) szerepel, hanem a „hetairoi” (társ), mely a beszédhelyzettől függően egyaránt lehet rosszálló vagy javalló jelentésű. Júdás a hűtlenség jeléül a csókot választja, a tanítványi tisztelet legintimebb gesztusát, amely önmagából kifordulva fölszólítás lesz az elfogatásra. Jézus azonban nem korhol, nem leckéztet, hanem tapintatosan rámutat az üdvözlés – „Mester!” – hazugságára. Azt kívánja, Júdás maga szembesüljön a külső jel és a belső szándék ellentétével. A látható felszínről a láthatatlan szívre tereli a tekintetet. Nem Jézus ítéli el az egykor valóban barátinak kiválasztott és társnak meghívott tanítványt, hanem a hitszegő árulás. Halálos ítélet helyett Jézus a megbocsátás reményét csillantja föl előtte, s bánatra indítja, akárcsak Pétert. Valójában a két tanítvány között nem az elkövetett bűn súlyosságában van a különbség, hanem abban, hogy amíg Péter könnyek között megbánja barátja elárulását, és eljut a bűnvalló szóig (vö. Jn 21,15–17), addig Júdás elvész az önörülő reménytelenségben (vö. Mt 27,3–6).

Jézus és a nők kapcsolatával *A család Jézus életében és igehirdetésében* című írásomban már foglalkoztam (a kötetben ld. 21–23. oldal), ezért erre külön itt nem térek ki.

A meghívottak vérmérsékletben és messiási várakozásban nagyon különbözőek voltak. Akadtak közöttük, akik szalmalánggal égtek, mint Simon Péter, és voltak, akik nehézkes észjárással követték Mesterüket, mint Tamás. Az evangéliumok beszámolójából egyértelműen kiviláglik, Jézus tanítványai különbözőképpen fogták föl Mesterük messiási küldetését. Nem tudtak szabadulni koruk messiási várakozásaitól. A meghívó szó nyomán keletkezett rokonszenv tehát éppúgy

szólhatott Jézus személyének, mint az általuk elképzelt ügynek. Az utóbbi tisztázására húsvét után került sor, amikor kiderült, Jézus nem maradt a sírban, hanem él. Éppen a föltámadás teremtett egységet az eladdig a maguk esze és vágya szerint járó tanítványok között.

Pál a Korintusiakhoz írt első levelében mondja: „elsősorban azt hagytam rátok, amit magam is kaptam: Krisztus meghalt bűneinkért, az Írás szerint... Harmadnap feltámadt... Megjelent Péternek, majd a tizenkettőnek. Később egyszerre több mint ötszáz testvérnek jelent meg, ezek közül a legtöbben még élnek, néhányan azonban már meghaltak. Azután Jakabnak jelent meg, majd az összes apostolnak. Utánuk pedig, mint egy elvetéltnek, megjelent nekem is” (15,3–8). Pál e rövid listában három nevet említ: Simon Péterét, Jakabét és a magáét. Három név, három személyiség, három szinte egymást keresztező életpálya sűrűsödik ebbe a jegyzőkönyv hitelű feljegyzésbe. Simon Péteré, aki az Úr megtagadása, majd a feltámadás hírül vétele után pünkösd napján az ApCsel szerint bátran hirdette Jézus föltámadását, Jakabé, aki az Úr testvéreként bizalmatlanul szemlélte közeli rokonának működését, és Pálé, aki az első keresztények „buzgó” üldözője volt. Három különböző életidomú és műveltségű ember került egy névjegyzékbe. Más magyarázat aligha indokolhatja „együttlétüket”, mint hogy Jézus húsvét után mindhármuknak megjelent, és mindhármukat barátokká tette.

Tévednénk azonban, ha azt gondolnánk, Jézus föltámadásának megtapasztalása megszüntette a tanítványok ellentéteit. Ellenkezőleg, mintha próbára tette volna a baráti, testvéri közösség fesztávolságát és tűrőképességét. Pünkösd után ugyanis a tanítványok Jeruzsálemből a szélrózsa minden irányába kirajzoltak, hogy hirdessék az Úr örömhírét: a megfeszített Jézusban és harmadnapi föltámadásában beköszöntött a messiási üdvösség korszaka. Az ApCsel 15. és a Gal 2. fejezete szerint Pálnak komoly nehézségei támadtak a jeruzsálemi egyházzal a pogányságból megtért keresztényekkel kapcsolatban. Közelebbről abban a kérdésben, vajon az ún. pogány-keresztények megtartsák-e a zsidó törvényeket. Az ApCsel 15. és a Gal 2. fejezetének összevetéséből úgy látszik, Pálnak a damaszkuszi élményből forraszó felismerése és a Jakab képviselte ortodox zsidó felfogás között komoly nézeteltérés volt. De mintha a „zsidó”-párti Jakab és a „pogány”-párti Pál mellett harmadik út is kínálkozott volna Péter esetében. Ám Péter antiókhiai magatartása (vö. Gal 2,11–14) joggal váltotta ki Pál haragját: „Ha te zsidó létedre pogány módon és nem zsidó szokás szerint élsz, hogyan kényszerítheted a pogányokat, hogy zsidó szokásokat kövessenek? (Gal, 2,14b). És ugyanilyen szenvedéllyel háborodhatott volna föl Jakab is Jeruzsálemben, a másik oldalról szemlélve az eseményeket.

A válságok tehát nem kímélték a fiatal kereszténységet. Sőt, már pünkösd másnapján jelentkeztek a nehézségek. Hogy azután a vérre menő kérdések ellenére mégiscsak kitartottak az egységben, melyet, igaz, nem maguk teremtettek, hanem

ajándékba kaptak, az már a titkok világába tartozik. Azon titkokéba, melyet kétezer év óta sem tudunk kifürkészni, mert megmarad a szeretet kinyomozhatatlan és ezért csak megközelítő misztériumának.

Ha a barátság bibliai törvénye után kutatunk, akkor a Szentírás egyik legalapvetőbb kulcsfogalmánál kötünk ki, a szeretetnél, amely valójában az összes parancsot helyettesíti, illetve összegzi. János evangéliumában mondja Jézus: „Az az én parancsom, hogy úgy szeressétek egymást, miként én szerettelek benneteket” (15,12). A szeretetnek ezt a parancsát csak a Jn 13,34 mondja „új”-nak. Nem alaptalanul tolulhat fel bennünk a kérdés, miféle újdonsága van ennek a parancsnak, hiszen az Ószövetség éppúgy tudott róla, mint a görög és római kultúra legszebb öröksége (vö. filantrópia, humanitas). Igazuk van azoknak a biblikusoknak, akik szerint János általában nem „új”-nak, hanem az „én parancsom”-nak, azaz Jézus parancsának mondja a szeretet törvényét (15,12; vö. 14,15–21; 15,10). A keresett újszerűség tehát nem a szeretet tényében van, hanem megokolásában, amelyet az összehasonlító „miként” szócska kíván kifejezni. Ugyancsak helyt áll az az észrevétel is, miszerint az „új”-nak eszkatológikus távlata van az „új szövetség”, „új ének”, „új teremtés” kifejezésekhez hasonlóan. „Új” a szeretet, mert „az igazi világosság már felragyogott” (1Jn 4,8). Ahol tehát szeretet van, ott, még ha rejtetten is, Isten jövője már jelen van.

A szeretet ily módon felülmúlja az etikát. Csakhogy ez nem jelenti azt, hogy az utóbbi éppen a baráti, testvéri szeretetről mondott szavakból hiányozna. A szeretet ugyanis János szerint nem merő érzelem vagy vonzalom, elmélet vagy bölcselet, hanem feltétlen jelenlét a másik ember számára. Ne tévesszen meg bennünket, hogy János nem utal a világra, a baráti, testvéri szeretet mindennapi terepére, hanem gondoljunk a lábmosásra, melynél nagyobb bizonyítéka nincs a szeretetnek. Sőt, e szeretet oly radikális követelménnyel lép föl, hogy az élet odaadásával is számol. „Senkinek sincs nagyobb szeretete annál, mint aki életét adja barátaiért” (15,13). Az utóbbi mondatot Jézus önmagáról mondja, de az 1Jn 3,16 már a tanítványokra vonatkoztatja. Végtére is a rendkívüli, szinte elérhetetlen követelmények elfogadása közben tanulgatjuk, miféle erőfeszítést kíván tőlünk a hétköznapi élet, a mindennapi szeretet.

Ám az 1Jn szerzője nem felejtí a szemét a végsőig elmerészkedő heroizmus etikai magaslatain, hanem számba veszi az átlag hétköznapiok konkrét szükségleteit, az életnek azokat a sűrke, észrevétlen területeit, amelyeken az együttérzésnek alkalomról alkalomra meg kell valósulnia. „Ha valakinek földi javai vannak, és látja, hogy testvére szükségét szenved, de szívtelenül nem ad neki, akkor hogyan maradhat meg benne Isten szeretete?” (1Jn 3,17). A szeretet tehát még az elvinek látszó jánosi etika szerint sem valamiféle költői lebegés vagy megvalósíthatatlan eszmény, hanem nagyon is prózai, reális, anyagi, földi és testi valóság. Ahol az ínséget szenvedő testvér nem kap kézzelfogható segítséget, ott hiányzik a szeretet.

A szerző nem az után érdeklődik, vajon van-e még baráti, testvéri együttérzés vagy legalábbis jó szándék, hanem kijelenti: ha elmarad az anyagi segítség, akkor a közösség széthullott, és szíve kihült. Nem a szándék számít, hanem a tett. Mert nem szavakkal és nyelvvel kell szeretni, hanem tettel és igazsággal (vö. 1Jn 3,18) (L. bővebben: W. Schrage: Ethik des Neuen Testaments, Vandenhoeck und Ruprecht in Göttingen, 1982, 296–301.).

Jézus tettei, lábmosó alázata, szeretetről mondott szavai váltak forrásává és ihletőjévé azoknak a későbbi eszmélkedéseknek, amelyek a görög-római klasszikusoktól (Platón, Arisztotelész, Cicero) is tanulva a barátság mélyebb összefüggéseit kívánták feltárni. „Mert ha köztünk szó lehet barátságról, annak nyilván Krisztusból kell táplálkoznia; a barátság célja és gyümölcse pedig az, hogy minél közelebb kerüljünk általa Krisztushoz” – írja könyvében rievaulx-i Elréd. Majd néhány sorral később így folytatja: „Istenem, mi igazabbat, találóbbat és mélyebbet lehetne a barátságról mondani, mint azt, hogy Krisztusból kell erednie, belőle táplálkoznia, és hogy végcélja maga Krisztus” (i.m. 24–25.). Mert: „A barátság forrása és kiindulópontja a szeretet. A szeretet ugyanis ellehet barátság nélkül, de a barátság szeretet nélkül soha” (i.m. 63.). E meggyőződés alapján írhatta Elréd a barátságról szerzett tapasztalatait közkinccsé tevő könyvében mintegy mottóként: „Aki barátságban marad, az Istenben marad, és az Isten őbenne” (i.m. 40.).

III.

A barátság bibliai felfogása mögött olyan emberkép rajzolódik ki, amely lehetővé teszi az ember Istentől kapott feladatának betöltését a világban és személyes kapcsolataiban. A barátság közelebbi megértése végett érdemes szemügyre venni ezt a képet.

Bonhoeffer írja: „Modem életünk titoknélkülisége a mi nyomorúságunk és szegénységünk. Emberi életünk annyiban értékes, amennyiben tisztelettel viseltetik a titokkal szemben. A titkot tisztelve őrizi meg az ember gyermek mivoltát. Azért van a gyermekeknek olyan nyílt csodálkozó tekintetük, mert tudják, hogy titkok veszik körül őket, amelyekkel nem tudnak mit kezdeni. Még nem tudnak olyan sikeresen a titkok megkerülésével boldogulni, mint mi. A titkot szétzúzzuk, mert érezzük, hogy létünk határához érkezünk; mivel minden felett rendelkezni akarunk és úrrá akarunk lenni, éppen ez nem megy azonban a titok esetében. Titok nélkül élni, azt jelenti, hogy semmit sem tudunk a saját életünk, a másik ember és a világ titkáról. Aki nem akar erről tudni, elmegy a maga, a másik ember, a világ rejtélyessége mellett, s a felületen marad. Csak annyiban vesszük komolyan a világot, amennyiben számítva kihasználhatjuk, ami e mögött van; már nem izgat minket.

Titok nélkül él az, aki az élet döntő folyamatait egyáltalán nem látja, sőt letagadja. A fa gyökerei a föld mélyében, a sötétben vannak. Minden, ami fényben van, a mélyből, az elrejtettségéből, a föld anyaöléből származik. Így minden gondolatunk, egész szellemi életünk rejtett titokzatos homályból, mélyből jön ugyanúgy, mint minden élet, épp ezt nem akarjuk tudomásul venni. Nem akarjuk meghallani, hogy a titok a gyökere minden felfoghatónak, nyilvánvalónak és világosnak. Ha pedig meghalljuk, ki akarjuk számítani, meg akarjuk magyarázni és fel akarjuk boncolni. Az eredmény: eközben az életet megölgük s a titkot nem fedjük fel. A titok titok marad. Megközelíthetetlen.

A titok azonban nemcsak azt jelenti, hogy nem tudunk valamit. Nem a legtávolabbi csillag a legnagyobb titok. Ellenkezőleg: minél közelebb kerül valami hozzánk, minél jobban tudunk valamit, annál titokzatosabb lesz számunkra.

Nem a legtávolabbi ember a legnagyobb titok a mi számunkra, hanem éppen a legközelebbi. Titka nem lesz azáltal csekélyebb számunkra, hogy mind többet és többet tudunk róla, hanem éppen minél közelebb van hozzánk, annál inkább válik még titokzatosabbá. A titok a maga mélységében akkor bontakozik ki igazán, ha két ember olyan közel kerül egymáshoz, hogy szeretik egymást. Sehol a világon nem érzi az ember a titok hatalmát és annak fenségét oly erősen, mint akkor. Ahol két ember egymásról mindent tud, egymás iránti szeretetük titka végtelenül nagy lesz. Csak ebben a szeretetben értik meg egymást, tudnak mindent egymásról, annál inkább ismerik meg, hogy milyen titok a szeretetük. Tehát az a tény, hogy ismerik egymást, nem helyezi hatályon kívül a titkot, hanem inkább elmélyíti. A legnagyobb titok az, hogy a másik olyan közel van hozzám...

E gondolatsornál, mely megmutatja, hogy emberi és egyéb kapcsolatok csupán a rációval, értelemmel nem közelíthetők meg, önkénytelenül is Montaigne-nek a barátsággal kapcsolatos megállapítására kell gondolnunk. 'Si on me demande pourquoi je l'aimais, je ne saurais rien résoudre, si non parce que c'était lui, parce que c'était moi'. „Ha megkérdezik tőlem, miért szerettem, semmit sem tudnék válaszolni, hacsak nem azt: mivel ő ő volt és én én voltam.” (Válogatás Bonhoeffer legismertebb műveiből, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Bp. 1988, 23–25.).

„A személy létezésének titka abszolút pótolhatatlansága, egyszerisége és egyedülállósága” – mondja Bergyajev. Az ember „milliók közt az egyetlenegy” – vallja Kosztolányi. Önállósága azonban nem elszigeteltség, a monász zárt világa, melynek nincs se ablaka, se ajtaja. Léte nem „Vak dióként dióba zárva lenni” (Babits). Ellenkezőleg: önállósága annak a lehetősége, hogy megnyílják a világ és a többiek felé. „A személy nem létezik, csak más iránt, nem ismeri önmagát, csak más által, nem talál magára, csak másban” – tanítja Mounier.

Ebből a paradox felismerésből fakad az embernek az a kettőssége is, hogy egyszerre magányos és közösségi lény. Bonhoeffer ezt így fejezi ki: „csak a közösség tagjaként lehetünk egyedül, s csak aki egyedül van, élhet a közösségben. A kettő összetartozik. A közösségben tanuljuk meg igazán, hogy egyedül legyünk, s csak egyedülállóan tanuljuk meg igazán a közösségben való részvételt. Nem úgy van, hogy sorban egyik a másikat megelőzné, hanem mindkettő egy időben kezdődik... Mindegyiknek megvan önmagában a súlyos veszélye: aki közösséget akar egyedülállót nélkül, beleszédül a szavak és érzések ürességébe, aki egyedülállót keres egymagában közösség nélkül, a hiúság, önbálványozás és kétségbeesés szakadékában pusztul el.” „Aki nem tud egyedül lenni, őrizkedjék a közösségtől... Fordítva is érvényes a mondat, aki nem tartozik közösséghez, őrizkedjék az egyedülállótól” (i.m. 26.). Vagyis ha nincs magány, akkor csak arcél nélküli kollektívizmus van, amely úgy felszívja az embert, mint az itatóspapír a tintát. És ha nincs közösség, nincs barátság, akkor magány sincs, hanem csak elszigeteltség van, amely egyaránt behajszolhatja az embert az önpusztító kétségbeesésbe vagy az önérvényesítő individualizmusba.

A bibliai hagyomány világához közel álló perszonalizmus mindkét véglettel számot vetve az ember magányos és közösségi mivoltában látja a barátság jelentőségét és értékét. Az embernek, ha szabad mondani, ezt a dialektikus természetét vette figyelembe és tartotta tiszteletben a Nyugaton az V. században, Keleten valamivel korábban megizmosodó szerzetesi mozgalom. Szent Benedek például inkább csodálja, mintsem követésre méltónak tartja a közösségről lemondó remeteséget, másrészt pedig kemény szavakkal utasítja el az állandóan úton lévő, magányt kerülő szerzetesi életformát. Józan érzéssel és mediterrán mértéktartással szerzetesei számára olyan életkeretet rajzol meg Regulájában, amely egyaránt teret enged az ember közösségi és magányos igényének. Benedek ismerője volt annak a titoknak, miszerint akkor van ünnep, ha vannak hétköznapiak, akkor van szó, ha van csend és akkor van közösség, ha van magány. A barátság és testvériség eme ősi, dialektikus törvényét Jaspers a következőképpen fejezi ki: „Nem tudok önmagammá válni anélkül, hogy ne kapcsolódnék valakihez, s nem tudok kapcsolódni valakihez úgy, hogy magányos ne legyek.” Érdemes volna eltűnődni azon, vajon sok barátság, házasság nem éppen azért bomlik-e föl, mert a felek nem számolnak ezzel a természetünkben fakadó, csak ideig-óráig elhanyagolható kettősséggel.

A magány és a közösség ambivalenciájával függ össze, hogy egyszerre vagyunk rejtőzködő és kinyilatkoztató lények. E törvény a legmeghittebb barátságban is érvényesül. Akár az egyik, akár a másik véglet csak elszorvasztaná, s végül elpusztítaná az emberi kapcsolatokat. Az önmagát leleplező s kinyilatkoztató ember póré őszintesége fájdalmas, mert kiszolgáltatja ellentmondásos mivoltát, s titkával együtt feladja a létét jelentő jövőjét is. Persze az ellenkező irányú magatartás, az

elrejtőzés sem megoldás. De az embernek nem kell „megjátszania” magát, nem kell pózolni, alakoskodnia önmaga és mások, kivált barátja előtt. Nem kell rafinált álarcok mögé rejtőznie vagy megtévesztő szerepeket vállalnia. El kell fogadnunk: az ember nem tud álarc nélkül élni. „Minden nagy szellemnek szüksége van álarcra” – vallja Nietzsche. Nemcsak a nagy szellemnek, hanem – tegyük hozzá – minden embernek, aki ismeri önmaga ellentmondásos természetét, mely nem engedi, hogy egészen önmaga legyen: még a barátságban, még a házasságban sem. Legintimebb kapcsolatainkban is tiszteletben kell tartanunk, hogy sem álarcunkkal nem tudunk teljesen azonosulni, vagyis ahogyan mások számára jelen vagyunk, sem azáltal nem tudunk boldogulni, hogy megpróbáljuk önmagunkat leleplezni. Alázattal el kell ismernünk: a hozzánk legközelebb álló embereknek, szeretteinknek, barátainknak sem tudjuk önmagunkat adekvát módon kifejezni. Szavakban és gesztusokban objektívált éünk mindig alulmarad szubjektív éünknek, annak, akik vagyunk. Legfeljebb arra vállalkozhatunk, hogy emberi kapcsolatainkban hevenyészett nyersfordítás helyett a lehető legjobb műfordítását adjuk önmagunknak.

De miként az ember önmagát nem a bölcsélet elvont módszerével fedezi föl, úgy barátját sem, hanem a tapasztalatokból származó ismerettel. Nem a világ és embertársai „árteréből” saját „medrébe” visszahúzódva tesz szert tudásra, hanem éppen ellenkezőleg, a „hullámverésbe” kimerészkedve. Mintha valamiféle paradoxon érvényesülne: minél inkább eloldódik önmagától, annál inkább megtalálja önmagát. Vagyis ha minél inkább megnyílik embertársai, barátai előtt, annál inkább megleli saját énjét.

A barátság tehát kiszámíthatatlanságával, az öröm és csalódás esélyével együtt, az ember teljességéhez tartozik. Nem szegényebbé, hanem gazdagabbá teszi. De mi is voltaképpen a titka? Márai Sándor így folytatja a kérdést: „– Jó lenne tudni – ..., van-e egyáltalán barátság? Most nem arra az alkalmi örvendezésre gondolok, amellyel két ember megörül egymásnak, mert találkoztak, mert életük egyik szakában bizonyos kérdésekről egyformán gondolkoznak, mert hasonló az ízlésük, megegyeznek kedvteléseik. Ez mind nem barátság. Néha már azt hiszem, ez a legerősebb kapcsolat az életben... talán ezért ilyen ritka. S mi van az alján? Rokonszenv? Üres, híg szó, tartalma nem lehet elég erős ahhoz, hogy két ember az élet válságos helyzeteiben is kiálljon egymásért, csak rokonszenvből? Talán valami más?... Talán van egy szemernyi Erosz minden emberi kapcsolat mélyén?... [...] A barátság Eroszának nem kell a test... inkább zavarja, mint izgatja. De mégis Erosz. Minden szeretet, minden kapcsolat alján Erosz él” (i.m. 64.).

Persze minden kapcsolatteremtésben nagy szerepet játszik a projekció, önmagunk kivetítése. E tulajdonságunk egy ideig nagy segítségünkre van; megkönnyíti felebarátaink megismerését. Ugyanakkor azonban kezdeti előnye után, ha nem ügyelünk, hátrányunkra szolgálhat. A barátunkra vetített emlékképek

mozaikdarabjaiból ugyanis olyan összképet illeszthetünk össze, amely sokkal inkább önmagunk vágyairól árulkodik, mintsem barátunk természetéről. Nagy a kísértése annak, hogy „beskatulyázzuk” diákjainkat, „kényszerzubonyba” öltöztessük embertársainkat, faragott képet alkossunk szeretteinkről. Csakhogy az élet, az ember nem merevíthető állóképpé. Nem hiába szól a parancs: „ne csinálj rólam faragott képet!” Előbb-utóbb azon kapjuk magunkat, hogy valójában nem is embertársunkat, barátunkat szeretjük, hanem a róla alkotott ideális képet. Ilyenkor szoktunk csalódni, kiábrándulni. Ezzel ellentétben a józan szeretet reális. Az első benyomások után sok mindent a jövőre, a későbbi tapasztalatokra bíz. Ha barátja változik, akkor vele együtt ő is hajlandó változni. Ha kiderülnek gyengeségei, akkor nem gögös elfordulással válaszol, hanem önmaga esendőségének tudatában elfogadó együttérzéssel. Mert egyedül az elfogadás gesztusa tudja megteremteni azt a klímát, amelyben az ember képes túlnőni görcseit, fejlődési rendellenességeit és amelyben kimondhatja a testvéri feddés szavait.

Valóban felette szép, hogy az élet a házasságon és családon kívül az emberi közösségek más formáival is rendelkezik. Jól tudjuk, mennyire fontos, hogy az embernek már gyermekkorában legyen barátja. És nincs szomorúbb élmény, mint a gyermekkori társtalanság. Csak megrendülni lehet, amikor egy – tizenéves fiúk között végzett – felmérésben, arra a kérdésre: van-e barátod? – válaszul azt olvassuk: a kutyám. Mennyivel boldogítóbb viszont a jóban-rosszban egymás mellett kitartó barátság. A sportolónak pótolhatatlanok a megbízható küzdőtársak, a hívőnek meg a hitbeli testvérek. Társ, barát, testvér – e szavakkal tüntetjük ki azokat az embereket, akikkel a mindennapi baráti érintkezés konvencionális mértékét meghaladó módon vagyunk kapcsolatban.

Társakról mindig meghatározott szempontból, bizonyos közösen elérendő célra való tekintettel szoktunk beszélni. Így vannak iskola-, katona-, évfolyam- vagy munkatársaink. És maradnak mindaddig, amíg közös vállalkozásunk be nem fejeződik. Katonatársnak azt szoktuk nevezni, akinek a segítőkészségére a legmostohább körülmények között is számíthatunk. Hasonlóképpen azt az embertársunkat szokás útitársnak hívni, aki készségesen megosztja velünk az utazás, a közösen megtett kilométerek fáradalmait. Tudjuk, hogy célunkat nem egyéni bravúrral, hanem „kötelékben repülve” érhetjük el. De a közös cél és megbízhatóság nem jelenti, hogy a vállalkozók sokszínűségének ki kell fakulnia.

Az embertársi kapcsolatok nem úgy keletkeznek, hogy kicsikarjuk őket, hanem úgy jönnek létre, hogy mind tárgyilag, mind emberileg megbízhatónak bizonyulnak. Mint a szerelemben, úgy a barátságban is előfordulhat, hogy szinte első látásra megtaláljuk az egyetlenegyét. Nemegyszer maga az élet kényszeríti az embert arra, hogy közvetlen munkatársai, kollégái közül válassza ki barátját, élettársát. A megtapasztalt megbízóságból ugyanis hűség sarjadhat, s a hűségből barátság vagy szerelem bontakozhat ki. Az utóbbi kettőnek úgy van szüksége a hűségre, mint

éhezőnek a falat kenyérre vagy szomjazónak a korty vízre. De a hűség nem a pillanat karizmája, hanem az egyhangúsággal pergő, embert földmorzsoló napok ajándéka. Olyan kincs, mely észrevétlen, de nélkülözhetetlen. Barátság nem létezik hűség nélkül, s hűség sem létezik barátság nélkül.

A huzamos társas kapcsolatokból tehát könnyen alakulhatnak ki barátságok. Ottlik Géza Iskola a határon című regényében olvassuk: „... össze vagyunk kötözve, s még csak nem is úgy, mint a hegymászók vagy a szeretők, nem azzal a részünkkel, amelyiknek neve, honossága, lakcíme van, s tesz-vesz, szerepel, ugrál a világban, hanem igazában a nagyobbik részünkkel vagyunk összekötözve, amelyik nézi mindezt. Tejsav vagy gyanta, valami kitermelődött izomlázból, sebekből, sárból, hóból, életünk gyalázatából és csodáiból; valami kenyérízű, ami nélkül most már nehéz volna meglenni” (Bp. Magvető, 3. kiad. 392.).

Társainkban tisztelünk vagy szeretünk valamit: megjelenést, föllépést, tehetséget, humort, ügyességet stb., vagyis valamilyen külső vagy belső tulajdonságot. Szeretnivalót találunk bennük, s ami szeretnivaló, az birtokolható, hasznavehető. A közös cél elérése érdekében kimondva-kimondatlanul kölcsönös hasznára vagyunk egymásnak. Igaz, a barátban is sok szeretnivalót fedezhetünk fel, ugyanakkor azonban éppen azáltal emelkedik ki társaink közül, hogy nem az *amit*, hanem az *akit* tiszteljük és szeretjük benne. Úgy fogadjuk el, ahogy van: jó és rossz tulajdonságaival együtt. Hiszen társaink közül mégiscsak őt találtuk olyannak, aki a legközelebb áll hozzánk, akivel egy húron pendülünk. De a barátság nem kész adottságként hullik az ölünkbe, hanem választás révén, az elutasítás kockázatával is számolva, szinte kegyelemként kapjuk ajándékba. Ha a nehezen magyarázható és elemezhető rokonszenv megnyilatkozik bennünk, szavainkban és gesztusainkban kinyilvánul, s ha viszonzásra talál, akkor ugyancsak a szavak és gesztusok közvetítésével tudomást szerezhethetünk elfogadásunkról.

Tehát reményben választok. Abban a reményben, hogy a másik viszonzásul engem választ. Csak ebből a kölcsönös választásból születik barátság. E választás oka sokféle lehet. A legtöbbször a külső felszínen szembeötlő tulajdonság kelti fel az érdeklődést. De ha megmarad a puszta felszínen, akkor a kölcsönös vonzalom sohasem érik be barátsággá, hanem legjobb esetben megmarad pajtáskodásnak. Ha azonban a szembeszökő vonások belsőbb és mélyebb régiók felé kalauzolják a tekintetet és érdeklődést, akkor megfogalmazódhatik bennünk: nemcsak *szeretnivaló* vagy, hanem *szeretetre méltó* is. Elfogadlak, de elsősorban nem azért, *ami* vagy, hanem azért, *aki* vagy. „A közönséges lelkek azzal fizetnek, amit tesznek, a nemesebb lelkek azzal, amik” (ti. akik) – mondja Emerson.

Azon az emberen, akit barátunk választok, felragyog valami abból a lényből, aki nem én vagyok, de aki lenni szeretnék. Ezért választásommal csak megerősítem barátomat a maga létében és mivoltában. És ha barátjának fogad el, akkor

viszonzásul ő is elfogadja az én világomat és létezésemet. Vagyis olyasfélét ismer fel bennem, amivé maga is szeretne válni. Lélektanilag talán úgy mondanánk, a barátság alapja az identifikáció, az „idem velle atque idem nolle” („ugyanazt akarni, ugyanazt nem-akarni”). Cicero szavaival: „Amicitia est rerum humanarum et divinarum cum benevolentia et caritate consensus” („A barátság többeknek közös jóakarattal és szeretettel párosult megegyezése minden isteni és emberi dologban”). Ez az azonosulás abban az állandó készségben és éberségben nyilvánkozik meg, hogy az egyik védelmébe veszi a másikat. A tisztelet és szeretet mellett tehát szóhoz jut a barát szellemi, erkölcsi magatartásának féltése is.

A választással arra törekszünk, hogy az önmagunkban felismert egyoldalúságot kiegyenlítsük. Ha tehát a lobbanékony a csendeset, a vidám a komolyat, a puha az érdeset választja – „az ellentétek vonzzák egymást” elve alapján –, akkor tanúságot tesz önmaga hiányosságáról, amely kiegészülésre vágyakozik. „A barát hivatása, hogy megtétesse velünk, amire képesek vagyunk” – vallja Emerson. Minél üresebb a forma, mondták a régiek, annál inkább kívánkozik önmaga kiteljesítésére. Barátság utáni vágyunk tehát önmagunkról is árulkodik.

A kölcsönös bizalom és tisztelet olyan szorosra fűzheti a szálakat, hogy a közös élmények, valamint az elfogadás és megosztás igénye tovább gazdagíthatja kapcsolatukat. Az a versengés, mellyel egymás kedvében kívánnak járni, nyugalmat, belső békét és egyensúlyt teremthet bennük. És ha szellemi-lelki síkon találkoznak, egyre nemesül kapcsolatteremtési készségük. Az utóbbi gondolatot úgy is kifejezhetnénk: a barátság az önnevelés legjobb iskolája. De ebben az iskolában nemcsak egy ember gazdagszik, hanem rajta keresztül a másik is; közvetlenül a barát, közvetve pedig mindazok, akikkel kapcsolatba kerül az életben.

Nagy összetartó erő lehet az élet végső kérdéseiben vallott közös vélemény, az azonos vagy legalább hasonló világnézet. De a másik fél tisztelete és szeretete akkor is életben tarthatja a barátságot, ha hosszú évek múltán a felek más-más válaszokat adnak olyan elevenbe vágó kérdésekre, melyekre valaha hasonlóképpen feleltek. Sőt, ha egymás megbecsülése és tisztelete teherbíró, akkor hívó és nemhívó között is lehetséges. A közös vitatkozás és a másik fél véleményének megismerése végső soron megszilárdíthatja az ember saját álláspontját. Persze arról sem feledkezhetünk meg, hogy a véleménykülönbségek komoly próbára is tehetik a közeli kapcsolatokat, sőt fájdalmasan meg is terhelhetik. Ha nincs, ami ellensúlyozza a nézeteltéréseket, veszélybe kerülhet a felek kapcsolata, s léket kapva alácsúszhat a cimboraság világába. Ám az egymás keresésének vállalása, mely szabad teret nyit a jövőbeli döntések előtt, előnyére válhat a barátoknak.

Ismét Máraitól idézünk: „A rokonszenvek, melyek emberek között szemem láttára kialakultak, végül mindig belefúlladtak az önzés és a hiúság mocsarába. A

pajtás, a cimboraság néha olyannak látszik, mintha barátság lenne. A közös érdekek néha megteremtnek emberi helyzeteket, melyek hasonlítanak a barátságra. Aztán a magány elől is szívesen elmenekülnek az emberek mindenféle bizalmasságba, melyet legtöbbször megbánnak ugyan, de ideig-óráig azt hihetik, ez a bizalmasság már a barátság egy válfaja. Mindez persze nem az igazi. Az ember úgy képzei..., hogy a barátság szolgálat. Mint a szerelmes, úgy a barát sem vár jutalmat érzése miatt. Nem akar ellenszolgálatokat, nem látja valószínűtlen lénynek azt, akit barátjává választott, ismeri hibáit, s így vállalja, minden következménnyel. Ez lenne az eszmény. S csakugyan, érdemes-e élni, embernek lenni ilyen eszmény nélkül? S ha egy barát megbukik, mert nem igazi barát, vádolhatjuk-e őt, jellemét, gyengeségét? Mit ér az olyan barátság, ahol erényeket, hűséget, kitartást szeretünk a másikban? Mit ér mindenféle szeretet, amely jutalmat akar? Nem kötelességünk-e, hogy éppen úgy vállaljuk a hűtlen barátot, mint az önfeláldozót és hűségeset? Nem ez az igazi tartalma minden emberi kapcsolatnak, ez az önzetlenség, mely semmit, de semmit nem akar és nem vár a másiktól? S mentől többet ad, annál kevésbé vár viszonzást? S ha odaadja egy ifjúkor minden bizalmát, egy férfikor minden áldozatkészségét, s végül megajándékozza a másikat a legtöbbel, amit ember adhat embernek, a vak, a föltétlen, a szenvedélyes bizalommal, s aztán látnia kell, hogy a másik hűtlen és aljas, van-e joga megsértődni, bosszút követelni? S ha megsértődik, ha bosszúért kiált, barát volt-e ő, a megcsalt és elhagyott? A társaság, amint láttuk, közös tárgyi érdeklődésen, a barátság pedig kölcsönös rokonszenven nyugszik. A testvériség viszont az egy Úrba vetett közös hitben gyökerezik, Maga Jézus nevezte övéit testvéreknek (vö. Mk 3,31 sk). Bizonyára e kötelékben is nagy szerepet játszik a kölcsönös érdeklődés és vonzalom, csak hogy magasabb szinten, Isten emberbaráti szeretetének megtapasztalásában. Amint a vérbeli testvéreket nem mi választjuk, úgy Krisztusban sem mi választjuk társainkat. Az köt össze minket, hogy Krisztus válogatás nélkül elfogadott bennünket. A testvériség köre tehát szélesebb a barátságénál, és akkor is testvérek maradunk, ha feszültségek támadnak közöttünk. Krisztus életre-halálra egymás mellé rendelt minket. És a cserbenhagyás vétke nélkül nem fordíthatunk egymásnak hátat.” (i.m.65.).

A társaság, amint láttuk, közös tárgyi érdeklődésen, a barátság pedig kölcsönös rokonszenven nyugszik. A testvériség viszont az egy Úrba vetett közös hitben gyökerezik, Maga Jézus nevezte övéit testvéreknek (vö. Mk 3,31 sk). Bizonyára e kötelékben is nagy szerepet játszik a kölcsönös érdeklődés és vonzalom, csak hogy magasabb szinten, Isten emberbaráti szeretetének megtapasztalásában. Amint a vérbeli testvéreket nem mi választjuk, úgy Krisztusban sem mi választjuk társainkat. Az köt össze minket, hogy Krisztus válogatás nélkül elfogadott bennünket. A testvériség köre tehát szélesebb a barátságénál, és akkor is testvérek maradunk, ha feszültségek támadnak közöttünk. Krisztus életre-halálra egymás mellé rendelt minket. És a cserbenhagyás vétke nélkül nem fordíthatunk egymásnak hátat.

A testvériség belső természetéből fakad a gyengékkel és szegényekkel való együttérzés, melynek nem szabhat határt egy-egy kisebb közösség belső igénye. A Krisztusban fennálló testvéri kötelék „határtalan”, abban az értelemben, hogy nem torpanhat meg a népeket, nyelveket, kultúrákat egymástól elválasztó falak előtt. A legtávolibb embertárs is testvérünk (Evangelischer Erwachsenen Katechismus, Gütesloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1975, 645–650.).

A kereszténység kezdetétől az ApCsel 4,32 ihletésére a szó legszorosabb értelmében keletkeztek testvériségek: „A hívők sokaságának pedig szíve-lelke egy volt, s egyikük sem mondott semmit a magáénak a vagyonából, hanem mindenük közös volt.” A jeruzsálemi ősegyház nosztalgiát ébresztett a hívőkben, akik kiszakadva a világból újra és újra vállalták ennek a közösségnek szigorúbb, de sok formát ismerő változatát. Hogy a szerzetesi életforma nem kiirtója, hanem megnevesítője a barátságoknak, annak szép példáját olvashatjuk rievaulx-i Elréd, ciszterci apát könyvében.

Most legfőbb gondolataink szemléltetésére és összefoglalásául mégsem az utóbbi írásból idézünk, hanem Nazianzoszi Szent Gergelynek Nagy Szent Vazulról mondott beszédéből:

„Athénban úgy voltunk, mint egy folyónak két ága, amelyek közös hazai forrásból fakadtak, de a tudásvágyuk szétszakította őket, majd szinte egy akarat folytán, tudniillik az Isten ösztönzésére, újra egyesültek.

Akkoriban nemcsak magam vettem körül csodálattal az én nagy Vazulomat, mivel láttam erkölcsi komolyságát, érett és bölcs beszédét, hanem hasonló viselkedésre bírtam másokat is, akik kevésbé ismerték őt. Így sokan mások is megbecsülésükbe fogadták, mivel már hírből ismerték.

Mindennek mi lett a következménye? Az, hogy így csaknem ő volt az egyetlen kivétel azok között, akik Athénbe jöttek tanulni: mert nagyobb megbecsülésben részesült, mint ami a kezdő tanulónak kijárt volna: Ez lett a mi barátságunk bevezetője, kapcsolatunk gyújtó szikrája. Így sebzett meg minket a kölcsönös szeretet.

Amikor idők múltával kölcsönös vonzalmunkat föltártuk egymás előtt, és azt is, hogy a filozófiáért lelkesedünk, akkor már mindene lettünk egymásnak: lakótársak, elválaszthatatlan barátok voltunk, egyetértettünk, egyformán gondolkodtunk, és napról napra forróbbá és erősebbé szőttük egymás közt a szeretet szálait.

Egyforma tudásszomj vezetett bennünket, és noha ez a féltékenység legerősebb indítéka, mégis távol állt tőlünk az irigység, bár a vetélkedést nagyra tartottuk. Ez a kettőnk közötti versengés egyikünket sem emelte a másik elé, mert mindegyikünk a másiknak engedte át az elsőséget, hiszen mindegyikünk sajátjának tartotta a másik dicsőségét.

Úgy tetszett, hogy egy lélek lakik kettőnkben, két testet éltetve egyszerre. Ha nem is lehet igazat adni azoknak, akik szerint a dolgok mind átjárják egymást, nekünk mégis nyugodtan elhiheti bárki, hogy mindketten egymásban és egymásnál éltünk,

Mindkettőnk munkája és törekvése egyformán az erényre irányult, hogy a jövő reménységnek éljünk, és így felkészüljünk arra, hogy már halálunk előtt kiköltözzünk ebből a világból. Ezt tartottuk szem előtt életünk és minden cselekedetünk irányításában. Egyrészt az isteni parancsok útmutatását követtük, másrészt pedig egymást támogattuk erényeink tökéletesítésében. Talán nem tűnik elbizakodott beszédnek, ha azt mondom: mi egymásnak szabályul és mértékül szolgáltunk a jónak a rossztól való megkülönböztetésében.

Az embereknek más és más nevük van, amelyet vagy szüleiktől kaptak, vagy maguk szereztek az életben tanúsított törekvéseik, illetve elért eredményeik alapján. Nekünk viszont az volt nagy dicsőségünk és nagy nevünk, hogy Krisztuskövetők legyünk, és kereszténynek hívjanak minket” (Oratio 43. PG 36, 514–523).

(Egymás közt egymásért,
szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra,
Híd, 1990)

Sulyok Elemér OSB: *Találkozások a Szentírással*. Bencés Kiadó, 1996., 26–52. o.